

108959

folijarni
25. 1911
✓

Kratek opis
Štajerske, Koroške, Kranjske
in
Primorja.

(Dodatek čitankam za slovenske ljudske šole.)

Sestavil
Ivan Lapajne.

Cena 10 kr.

1876.

Založil Ivan Lapajne v Ljutomeru. — Tisk J. M. Pajka v Mariboru.

108959

N1093/1950

Vojvodina Štajerska.

Velikost, število stanovalcev in meje.

Štajerska dežela obsega 224 kvadratnih miriametrov (408 zemljepisnih □milj ali 390 avstrijskih □milj). — Stanovalcev šteje 1,150.000 (blizu 700.000 Nemcev po zgornjem Štajerskem in nad 400.000 Slovencev po spodnjem Štajerskem). Po veri so katoličani. — Na severju meji proti Gornji in Doljni Avstriji, na vzhodu na Ogersko in Hervatsko, proti jugu na Kranjsko, na zahodu na Koroško in Saleburško (Solnogradsko).

Reke.

Najdaljša in najjemenitnejša reka na Štajerskem je Mura, ki izvira na Saleburškem. Pri vasi Predlic nad Muravo pristopi na Štajersko, teče najpervo proti severo-izhodu (poleg Judenburga, Knittelfelda, Ljubnega), pri Bruku se oberne proti jugu in teče skozi Gradec, pod Lipnico teče jugoizhodno poleg Radgone in pri Moti ne daleč od Ljutomera zapušča Štajersko ter prestopi na Ogersko, kjer dela z Dravo trikot, tako znano Medjimurje. Pri Legradu se izteka v Dravo. Njen najvažnejši dotok je Murica na zgornjem Štajerskem, ki se pri Bruku vanjo izliva. — Drava izvira na Tirolskem, pretaka Koroško in nad Veliko Moto pristopa na Štajersko. Mala njena dotoka sta Polskava in Pesnica. Pri Središči zapušča

Štajersko in pod Osekom v Slavoniji se izliva v Donavo. — Sava priteče s Kranjskega, dela mejo med obema deželama od Hrastnika do Brežic, sprijema dotoka Savino (pri Zidanem mestu) in Sotlo, ki teče ob meji hervatski. Izliva se v Donavo pri Belgradu. — Aniča (Enns) priteče s Saleburškega in zavija po kratkem teku na Gornje-Avstrijsko. — Še krajši tek ima Travna. — Na vzhodu Štajerske je Raba z dotokom Bistrica.

Jezer

šteje Štajerska, zlastni v zgornjem delu precej, toda vsa so le mala, n. pr. Erlafško, Grundlsko, Ausseesko jezero itd.

Rudnic

in toplic ima Štajerska mnogo in imenitnih, n. pr. pri Rogateu (Kisla voda), na Laškem, v Doberni, Gleichenbergu itd.

Gore.

Štajerska dežela je po večjem planinska pokrajina. Na severnem in zahodnem delu so visoke gore Alpe. — Od Dachsteina, najvišjega verha, na meji saleburški, proti vzhodu se razprostirajo ob levem bregu Aniče noriške Alpe z veršaci Hochthor, Hochschwab. — Med Aničo in Muro se vlečejo nizke Ture z veršacem Hochgolling in se razprostirajo do prelaza Semernika in Murice. — Med Muro in Dravo ob meji koroški na jugu so različne gore, korske planine, ki se znižujejo v „Slovenske gorice“, to so

prijazni hribi med Mariborom, Cmurekom, Radgono, Ljutomerom in Ptujem. — Ob koroško-kranjsko-štajerski meji so sulčavske gore z visoko Ostrico. — Med gorenjo Savino in Dravo je Pohorje z Veliko Kapo. Od Savine na vzhod se razširjuje srednje gorovje na Hervatsko in se imenuje Maceljske gore, tu so verhi Boč in Donati.

Ravnine.

Največja ravnina je ptujsko polje, potem graško in lipniško polje. Lepe doline so ob reki Muri (pri Judenburgu, pri Radgoni), ob Savinji, Murici, Rabi, Savi itd.

Podnebje

je različno, na zgornjem Štajerskem ostro in hladno na spodnjem Štajerskem mehko in toplo, a povsodi zdravo. —

Železnice in ceste.

Od severja proti jugu poleg glavne ceste vodi južna železnica. Železnice so nadalje napeljane: Od Maribora v Celovec, od Pragerjev na južni železnici na Ogersko; z Gradca v Köflach in na vzhodni strani v Feldbach in naprej. Od Bruka je izpeljana železnica na zahodni del gornjega Štajera in dalje na Gornjo Avstrijo in na Koroško (Rudolfova železnica.) — S cestami, deželnimi in okrajnimi je vsa dežela preprežena in v zvezi s sosednimi deželami. To velja tudi o telegrafu.

Pridelki.

Štajerska dežela je skoro vsa rodovitna. Na spodnjem Štajerskem se obdeluje polje, vinarji in peča se z živinorejo. Na zgornjem Štajerskem je poglavitno opravilo živinoreja (lepo goveje pleme je v muriški dolini) in rudokop. Tu se dobiva obilo železa (v Eisen-erzu, Vordernbergu), soli (v Aussee), premoga (v Köflachu). Na spodnjem Štajerskem so izvrstna vina, n. pr. ljutomersko, mariborsko, radgonsko, konjiško vino itd. Na zgornjem Štajerskem je veliko lesovja, n. pr. hojk, smerek, na spodnjem pa hrastja in bukev. — Ob Savi v Hrastniku in Terbovljah se koplje tudi premog. Izkopano železo se na Štajerskem pridno izdeluje in ž njim teržuje. Kupčija je tudi z vinom in živino.

Razdelitev.

Po naravi se razdeljuje štajerska dežela na tri dele: na gornje, srednje in spodnje Štajersko. Spodnje Štajersko spada v cerkvenem obziru pod lavantinsko škofijo v Mariboru, srednje in gornje Štajersko pod sekovsko škofijo v Gradci. V političnem obziru šteje Štajerska sedaj 19 okrajnih glavarstev in 3 samostojne mestne občine, namreč Gradec, Maribor in Celje. Sedeži okrajnih glavarstev so: na spodnjem Štajerskem: v Mariboru (za okolico), v Celji (za okolico), v Ptujju, Ljutomeru, Slovenjgradcu in Brežicah; na srednjem Štajerskem: v Gradcu (za okolico), v Radgoni, v Lipnici, v Nemškem Lands-

bergu, v Feldbachu, v Hartbergu in Weizu; na gornjem Štajerskem: v Bruku, Ljubnem, Judenburgu, Muravi, Liezenu in Gröbmingu. — Mest je na Štajerskem 20, trgov 96 in vasi okoli 3600.

Mesta in drugi važnejši kraji.

Glavno mesto je Gradec, v sredini deželi ob Muri, ima nad 80.000 stanovalcev. Tu je sedež prvih cesarskih in deželnih gosposk, c. kr. namestnije; deželnega odbora in deželnega zbora, ki šteje sedaj 63 deželnih poslancev. V Gradcu je vseučilišče, tehnika, 2 gimnaziji, realki, učiteljišči in več drugih šol. Tu je živahna kupčija, več fabrik in velika obertnija. — Mesto je prav lepo in sezidano na podnožji prijetnega gradskega hriba, s katerega je prav lep razgled.

Na spodnjem Štajerskem: Maribor ob Dravi, ima blizo 15.000 stanovalcev, gimnazijo, realko, učiteljišče in vinorejsko šolo. Živahna kupčija z vinom in drugimi pridelki. Južno od Maribora ob podnožji Pohorja Slovenska Bistrica, prijazno mestice. Sredi Slovenskih goric ob Pesnici je terg sv. Lenart. Na dravskem polju je Ptuj, starodavno mesto, rimsko Petovium imenovano; ima blizo 4000 lj. in nižjo realno gimnazijo. Pri Ljutomeru, prijaznem tergu, ne daleč od ogerske meje so slavne vinske gorice. Južno od Ljutomera na železnici je Ormuž (Friedau), berž najmanjše štajersko mesto. — Celje (rimski Celeja) na Savinji s 4000 lj. ima gimnazijo, meščansko šolo in okrožno

sodnijo. Tu, kakor v Ptuji, so se dobivali ostanki iz rimskih časov. Pri Rogatcu (Robitsch) je kislá voda ali slatina, katere se po leti prav veliko razpošilja. V Doberni (Neuhaus) in na Laškem (Tüffer) so toplice. Konjice, terg, dobro černo vino. Slovenjgradec, precej staro mestice blizo koroške meje. V tem okraju so trgi: Marnberg, Šoštanj itd. Brežice (Rann) ob Savi, najjužnejše mesto na Štajerskem. V tem okraju sta ob Savi terga Sevnica (Lichtenwald) in Reichenburg, severno od teh Kozje (Drachenburg).

Na srednjem Štajerskem: Radgona (Radkersburg) ob Muri, ima meščansko šolo, v okolici znamenita vinoreja. Cmurek (Mureck) je terg ob Muri. Lipnica (Leibnitz) terg; v bližini je bilo rimljansko mesto Solva. Fürstenfeld, mesto, ima cesarsko tobakarnico. Feldbach je terg ob Rabi. V Gleichenbergu so imenitne toplice. Hartberg in Friedberg ste mesti na severoizhodni strani Štajerske. Weiz, Deutschlandsberg, Stainz so trgi. Pri Vojčbergu (mesto), Köflachu in Ivnicah (Eibiswald), terga, so znameniti premogokopi.

Na zgornjem Štajerskem: Bruck na Muri je mesto s 3000 lj. V Mürzzuschlagu (terg pod Semernikom) in v Kindbergu v muriški dolini je železna obertnija. Naj severnejši kraj štajerski je Mariazell z imenitno romarsko cerkvijo in fužinami. Ljubno (Leoben), mesto s 5000 lj., ima rudarsko šolo in realko. V okolici

se koplje izversten premog. V Vordernbergu in Eisenerzu so sloveči železni rudniki. Judenburg, mesto ob Muri, ima meščansko šolo, nekdanj živahno kupčijsko mesto. Knittelfeld, mestice ob Muri. Tako tudi Murava. Admont in Št. Lamprecht, imenitni opatiji (samostana). Rottenman mesto z železno obertnijo. Aussee ima soline.

Vojvodina Koroška.

Velikost, število stanovalcev in meje.

Koroška dežela obsega 104 kvadratne miriametre (ali 188 kv. milj). — Stanovalecev šteje 336.000 (blizo 100.000 je Slovencev po spodnjem Koroškem, ostali so Nemci). — Po veri so večinoma katoličani. Na severju meji proti Salcburškemu in Štajerskemu, na vzhodu je Štajersko, na jugu je Kranjsko in Benečansko (na Laškem), in na zahodu je Tirolsko.

Reke.

Poglavitna reka koroške dežele je Drava, ki prihaja vanjo pri Gornjem Dravburgu, zapušča jo pa pri Spodnjem Dravburgu. Imenitnejši njeni dotoki so, in sicer na levem bregu: Gorenja Bela, Jezernica, Kerka z Glano in Labodnica, na desnem bregu pa so: Zila z Zilico, Kapelska Bela in Meža.

Jezera.

Teh šteje Koroško veliko in razširjenih, n.

pr.: Belo, Milstatsko, Osojansko, Verbsko (celovško) jezero i. dr.

Gore.

Koroška dežela je planinska pokrajina. Od tirolske meje do jezerniške doline se razprostirajo visoke Ture. V tej versti, blizu tirolske in salcburške meje je Veliki zvonar (Grossglockner, 3400 m. = 12.000' visok), najviši veršac koroški in avstrijski; visoki verhi so Hochnarr, Ankogel i. dr. Dalje proti vzhodu do štajerske meje se vlečejo kerške in labodske planine z veršacem, Svinska planina imenovanim. Dravi na desno so karuske Alpe. Zahodni del teh planin dela mejo proti Benečiji, s temi vspored se vlečejo med Zilo in Dravo do Beljaka zilske Alpe z Dobračem. Izhodni del karnskih Alp ali Karavank dela mejo proti kranjski deželi in se razsteguje do Štajerskega. — V tej versti Alp so znameniti prelazi, n. pr.: Pontablo, Predel, Podkoren, Ljubelj i. dr.

Ravnine.

Največja je celovška ravnina sredi dežele, kjer se pa strinjajo skoro vse doline koroške, ki so posebno dolge, in te so dravska, gorenjabelska, jezerska, kerška, labodska in zilska dolina.

Podnebje.

Koroška je kot planinska dežela prav hladna pokrajina, zlasti nje gornji del ima merzlo pod-

ne bje, rastlinam neugodno. Dosto toplejše je na spodnjem Koroškem.

Železnice

so napeljane na Koroškem od izhodne do zahodne strani in od severne do južne strani. Železnica vodi namreč od sredine Koroške, od Celovca, na dve strani na Štajersko, in iz Celovca je dalje napeljana v Beljak in od tod na južno stran na Kranjsko in na zahodno stran na Tirolsko. — S cestami je dežela na vse strani preprežena.

Pridelki.

Koroška dežela nima skoz in skoz rodovitnih tal. Poljedeljstvo je slabše nego v sosedni deželi Štajerski, a zato ima dežela izverstno živinorejo (govedo, ovce), katero pospešujejo zlasti lepi pašniki po planinah. Največ ljudi pa preživa rudarija in kovinska obertnija. Dobiva se mnogo železa, zlasti po severnem delu (v Hüttenbergu), v Prevalih in dr. Koroška daje največ svinca na Avstrijskem in to zlasti pri Plajbergu. Za izdelovanje železa in svinca so po Koroškem precejšnje fužine in fabrike; s temi kovinskimi izdelki se pridno teržuje, prodaja se tudi mnogo lesovja in domače živine.

Razdelitev.

Po naravi se Koroško razdeluje v spodnje in zgornje Koroško, razen tega se imenujejo razne okolice po posameznih dolinah. V cerkvenem obziru spada vsa dežela pod kerško škofijo v Ce-

lovca. V političnem obziru pa razpada na 7 okrajnih glavarstev, ki imajo sedeža: v Celovcu (za okolico) v Št. Mohorju (Hermagor), v Špitalu, v Št. Vidu (St. Veit), Beljaku (Villach), Velikovcu (Völkermarkt) in v Wolfsbergu. Mesto Celovec je samostalna politična občina.

Mest je na Koroškem 11, tergov 27, vasi pa okoli 2800.

Mesta in drugi važnejši kraji.

Glavno mesto je Celovec na Glani, s 25000 ljudi. Ima gimnazijo in realko in več drugih učilnic. Tu je sedež prvih cesarskih in deželnih gosposk v deželi, to je c. kr. deželnega predsedništva in deželnega odbora, ki izveršuje postave, dane po cesarju in koroškem deželnem zboru, ki ima 37 deželnih poslancev. Celovec je prijazno mesto na lepi ravnini in ima nekatera lepa in znamenita poslopja. Za koroško kupčijo je Celovec središče. Največja fabrika svinčene belobe se tu nahaja. Tu je „Družba sv. Mohora.“

Na spodnjem Koroškem: V okolici celovški je Gospo-svetsko polje z ostanki starorimskega mesta in vojvodskim stolom, t. j. kamenitim sedežem s staroslovenskim napisom, na katerem je svoje dni koroški vojvoda, sprejemši zvestobe v Kernskem gradu, navadno delil fevde (dedne pravice). V Kloštru (Viktring) je imenitna fabrika za sukno. V Borovljah (Ferlach) se izdeljujejo puške. V Prevalih in v

okolici so velike izdelovalnice železa. Št. Vid je bil nekdanje glavno mesto Koroške. Wolfsberg je v prijetni labodski dolini. Kerka (Gurk) in Brezje (Friesach) imata starodavni cerkvi. Velikovec, sejmi. Hüttenberg, bogati železniki.

Na gornjem Koroškem: Beljak (Villach), staro mesto na Dravi, s 4500 lj.; ima realno gimnazijo in precejšnjo kupčijo in obertnijo. V Zilski dolini Št. Mohor. Gorenja Belana ima 5700 ljudi, največji kraj v tej dolini, v kateri je na veliki višini (nad 1369 metr.) znana postaja Sveta Kerva (Heiligenblut), od koder se hodi na velikansko goro Veliki Zvonar.

Vojvodina Kranjska.

Velikost, število stanovalcev in meje.

Kranjska dežela obsega 100 kvadr. miriametrov (ali 180 kvadr. milj.) Stanovalcev je 463.000. Po narodnosti so Slovenci, razen kakih 25.000 Nemcev na Kočevskem in v glavnem mestu. Po veri so katoličani. — Na severni strani meji na Koroško, na vzhodni na Štajersko, na južni na Hervatsko in Primorje, na zahodu na Primorje (Goriško).

Reke.

Glavna reka v deželi je Sava, v katero se skoro vse druge reke na Kranjskem izlivajo. Izvira v dveh virih, pod Triglavom in pod Korenom; ti dve prvotni vejici (bohinjska Sava (Savica) in dolenska Sava) stekate se pri Radoljici, od koder

teče Sava dalje mimo Kranja, pod Ljubljano in naprej proti Štajerski in Hervatski. Njeni dotoki na levem bregu so potoki: teržiška Bistrica, Kokra in kamniška Bistrica; na levem bregu so pa znamenitejši dotoki, kakor Sora, Ljubljanska, Kerka in Kulpa; ta poslednja teče samo na meji proti Hervatski. Najiminitnejši savski dotok je Ljubljanska; ona izvira daleč na Notranjskem, kjer se zove Pivka, ki se po 6 ur dolgem teku v postonjsko jamo izgublja. Pokaže se pa zopet na dan pri Planini, kjer jo Unca imenujejo. A po prav kratkem teku ponikve vnovič v votlo Kraševino in pri Verhniki privre zopet na dan, teče po ljubljanskem mahovji skozi Ljubljano in pri Zalogu se izliva v Savo. — Idrija in Vipava izvirate sicer na Kranjskem, a zapuščate po kratkem teku to deželo in tečete na Goriško, kjer se v Sočo izlivate. Podzemeljska voda je tudi notranjska Bistrica ali Reka, o katerej bomo pri Primorji več govorili.

Jezera.

Na Gorenjskem so tri lepa gorska jezera, namreč: Korensko, Bohinjsko in Blejsko jezero. Na Notranjskem je Cirkniško jezero, ki se nekaterikrat popolnem posuši ali pod zemljo pozgubi. Toplic (rudnic) nema kranjska dežela, razen če omenjamo Toplic pri Novem mestu.

Gore.

Kranjska je v svojem severnem delu planinska, v zahodnem pa kraška pokrajina. Na

severju in severo-zahodu so apneniške Alpe in sicer med Savo, Ljubljano in Sočo julske Alpe z največjimi kranjskimi veršacema: Triglavom in Mangartom. Na koroški in nekoliko na Štajerski meji so Karavanki z Grintovcem. Zahodno od Ljubljane (prav za prav Verhnike) začenja se Kras; je sicer nekoliko obrašen (Hrušica), a večinoma gol, kakor na Primorskem. Veršaci kraški so: Snežnik, Nanos. Na Dolenjskem so nižji posamezni verhi, nego na Gorenjskem, tak je: dolenjski velikan Kum. Gorjanci so nekako dolenjska kraševina.

Ravnine.

Med gorejskimi gorami se razširjuje proti Ljubljani lepa gorenjska ravnina vedno bolj in bolj. Ta je največja ravnina na Kranjskem. Manjše so: ljubljansko polje in mahovje, kjer se dobiva šota, gorka vipavska dolina in druge še.

Podnebje.

Kranjsko ima različno podnebje. Na Gorenjskem je hladno planinsko podnebje, tu včasih celo v avgustu sneg pada. Dolenjsko ima na jugu ob Kerki in Kolpi toplo vreme; drugod pa neprijetno. Na Notranjskem je poleti sicer toplo, a po zimi nastajajo vsled viharne burje hudi mrazi.

Železnice.

Na Kranjskem je dvoje železnic. Južna železnica pride s Štajerskega, pelje poleg Save v

Ljubljano in od tod po Krasu v Terst. Rudolfova železnica pa veže, vodeča po Gorenjskem, Kranjsko s Koroško. Potrebno število cest olajšuje promet.

Pridelki.

Kranjska dežela je skoro povsod rodovitna, a med rodovitnimi tlami je skoro polovica gozdov. Žita ne prideluje dovolj za svoje potrebe, zato se vvaža iz Banata. Živinoreja ni sicer zanemarjena, a tudi ne na dovolj visoki stopinji. Na boljšem glasu je kranjsko čebelarstvo. Izmed kopanin ali rud se dobiva v Idriji največ živega srebra. Na Gorenjskem se dobivajo železne rude, v Zagorji ob dolenji Savi se kuplje premog. Obertnija je razen gorenjskih fužin in izdelovanja žebelj le majhna. V Idriji se delajo čipke (špice), v Ribnici rešeta itd. Kupčija je precej živahna, pa bi se pri zboljšanih okoliščinah dosta povzdigniti mogla.

Razdelitev.

Po naravi se razdeljuje kranjska dežela v tri dele: Gorenjsko obsega severni del nad Ljubljano in severno Posavje. Dolenjsko je jugovzhodni del, Notranjsko pa jugozahodna stran. Glavno mesto se navadno jemlje pri tej razdelitvi za središče. V cerkvenem obziru je Kranjska pod ljubljansko škofijo. — V političnem pa šteje eno samostalno mestno občino, t. j. Ljubljano in 11 okrajnih glavarstev, katerih sedeži so: v Ljubljani (za okolico), v Kranji, Kam-

niku, Radoljici, Logatecu, Postojni, Litiji, Kerškem, Rudolfovem, Černomlji in v Kočevji. Mest je na Kranjskem 14, tergov 17 in vasi blizo 3200.

Mesta in drugi važnejši kraji.

Glavno mesto je Ljubljana na Ljubljanici s 24.000 lj. Blizo tu je bilo rimsko mesto Emona. Ljubljana je sedež c. kr. predsedništva in deželnega odbora. Deželni zbor kranjski, ki tu zboruje, ima 37 članov ali udov. Ljubljana ima gimnazijo, realko, učiteljišče in še druge šole ter znanstvene naprave, n. pr. deželni muzej, knjižnico, Slovensko Matico. Ima fabriko (predivnico) za bombaž, pivovarno in novo tobakarnico. Z grada se vidi v prijetno okolico, med drugim na mahovje, od katerega je že obilo posušenega in katero daje šoto za kurjavo.

Na Gorenjskem: Kranj, nekdanje glavno mesto, ima nižjo realno gimnazijo. Škofjaloka; v okolici platnarija. Teržič pod Ljubeljem (terg), izdeluje železnino. Kamnik in Radoljica, mali mesti. Z železno obertnijo se pečajo: Bistrica, Sava, Javornik, Železniki, Kropa in Kamnagorica. V Bitnem, največji kranjski vasi, je platnarija, v Stražišči pri Kranji sitarija.

Na Dolenjskem: Rudolfovo (Novo mesto) na Kerki, ima gimnazijo. V bližini: Toplice z rudnico. Kostanjevica, malo mestice ob Kerki; Kerško ob Savi, Metlika ob Kolpi. Černomelj, mestice. Kočevje, mestice sredi enako

imenovanega okraja z nemškimi naselniki, ki se po širokem svetu pečajo z malo kupčijo od hiše do hiše. Ribnica, terg, rešetarija.

Na Notranjskem: Postojna, terg, s slovečo podzemeljsko jamo, v katerej se nahajajo lepi kapniki. Cirknica, terg, v okolici znamenito jezero. Lož, staro pa malo mestice. Vipava, terg v prijetni in topli dolini s slovečo sadjerejo. Idrija (4000 lj.), za Ljubljano največje mesto na Kranjskem, ima sloveči rudnik živega srebra.

Primorje

ali poknežena grofija Goriška in Gradiška, mejna grofija Isterska in mesto Terst z okolico.

Velikost, število stanovalcev in meje.

Primorje obsega 80 □ miriametrov (ali 145 □ milj). — Število stanovalcev je 584.000. Po jeziku je nad $\frac{3}{5}$, t. j. nad 350.000 Slovanov, ostali so Italijani (na Goriškem Furlani). Nemcev je malo. Od Slovanov je na Goriškem, v teržaški okolici in v gornji Istri 250.000 Slovencev, ostali Slovani so Serbohervatje (Ilirei) v Istri in po bližnjih otokih. Po veri so večinoma katoličani. — Meje Primorja so: na severji je Koroško, na vzhodu Kranjsko in Hervatsko, na jugu jadransko morje, na zahodu Benečija na Laškem.

Reke.

Primorskih rek, ki se vse v Jadransko morje izlivajo, je malo. Največja je Soča, ki izvira na zahodni strani Triglava, in preteče vso

Goriško od severa do juga, kjer se pri Teržiču v morje izteka. Na levem bregu sprejema v zgornjem delu Idrijco, v spodnjem pa Vipavo, kateri reki pritekati s Kranjskega. — Posebno zanimiva je kranjska Reka, ki se izgublja v škocijansko jamo in potem na Primorskem dolgo pod razvotljenim krasom teče. Pri Devinu, kjer se Timav imenuje, pa priteče iz sedem skalnatih lukenj na dan in je, dasi jako kratka, tako močna, da nosi morske ladije. Ta čudna reka je bila že Rimljanom znana. — Suha Istra ima le nekaj malo potokov.

Gore.

Samo ob dolenji Soči je ravnina, drugod je Primorsko hribovito. Na severnih straneh so apneniške Alpe, drugod pa Kras. V prvih je veršac Čanin (2275 m. ali 7200' visok). Na severju ob kranjski meji so razen onih pri kranjski deželi omenjenih še veršaci: Kern, Kanjavec, Kuk in dr. Severno od Gorice je Ternovski gozd z verhom Merzavec, zahodno so pa lepa Berda. Za prijetno vipavsko dolino jugovzhodno se začinja Kras s Čičarijo. Ta skalnata planota je večjidel gola in brez rastlin. Enako okameneli gobi poserka vso močo in nema niti rek niti studencev. Na Krasu so male na vse strani zaperte dolinice, ponikve, in le malo je večjih verhov. — Krasu podoben je isterski polotok, ki se polagoma znižuje proti Jadranskemu morju. Bližnji isterski otoki imajo enako poveršje s polotokom samim.

Ravnin

velikih nima Primorje, le ob dolnji Soči je mala pa rodovitna nižava.

Podnebje

je po zgornjem delu Goriške in po Krasu precej merzlo, poleti je navadno suša in vročina. Ob doljni Soči, ob morskem obrežji in na kvarnerskih (isterskih) otocih je pa mehko podnebje južne Evrope. Poletje je vroče in dolgo; zima kratka in mehka, samo burja temperaturo večkrat močno zniža.

Železnic

nima Primorje veliko. Južna železnica prihaja z Kranjskega v Terst, v Gorico in Karmin. Nova železnica se zida tudi od Divače skozi Istro v Pulj. Promet pospešuje seveda mnogo Jadransko morje, katero obliva velik del Primorja in po katerem pljuje obilo ladij; za njih je ob morskem bregu obilo luk in pristanišč.

Pridelki.

Rodovitne zemlje ima Primorje malo, in še ta dosta ne rodi; to velja zlasti o hribovitem gornjem delu in o Krasu. Žita se radi tega ne prideluje dovolj in mora se iz tujih krajev vvaževati. V goriški okolici se prideluje dovolj sadja in tudi vina, zlasti v Berdih. V Istri in na otokih raste oljka, ki daje precej olja, še čez domačo potrebo. Živinoreja je bolj slaba, po hribovitih krajih in po Krasu redé obilo ovac. Sviloreja se dovolj razširjuje, posebno okoli Gorice. Kraji ob morji se tudi z ribštvom pečajo. K o v i n se po Primorskem ne dobiva kar nič.

Premoga se dobiva nekoliko v Istri, razen tega pa prav obilo morske soli, ki se nabira v solinah pri Koprju in Pazinu. O b e r t n o s t je precejšnja. V primorskih mestih tešejo ladje. V Terstu in Gorici so razne tovarne: prejnice, svilarnice, barvarnice, papirnice itd. Kupčija je živahna, to velja posebno o Terstu, ki je za Dunajem prvo kupčijsko mesto v našem cesarstvu.

Razdelitev.

Primorje obsega tri samostojne pokrajine, ločene tudi v političnem obziru. To so Goriško, Terst z okolico in Istra. Vsaka teh ima svoj deželni zbor. Deželni zbor goriški s sedežem v Gorici ima 22 udov, deželni zbor isterski s sedežem v Poreču 30. Mestni zbor v Terstu je pa obenem tudi deželni zbor. Najvišja cesarska gospodarska za vse Primorje je namestnija v Terstu, kateri je podloženih 10 okrajnih glavarstev, ki imajo sedeže: na Goriškem: v Gorici (za okolico) v Tolminu, Sežani in Gradiški; v Istri: v Koprju (Capodistra), Voloskem (Volosca), Piranu, Pulju, Pazinu in Lošinju. Terst, Gorica in Rovinj so samostalni. — V cerkvenem obziru spada Primorje pod goriškega, teržaškega, poreškega in kerškega škofa. Na Primorskem je 27 mest, 15 trgov in blizo 1000 vasi.

Mesta in drugi važnejši kraji.

Glavno mesto vsega Primorja je Terst na Jadranskem morji; ima 93.000 lj., z obmestjem 123.000 lj. Najimenoitnejša naprava v tem mestu je

avstrijski Lloyd, to je družba, kateri poglobitni namen je vožnja s parobrodi. V Terst dohaja vsako leto poprek po 11.000 ladij. Mesto, posebno novo je prav lepo sezidano in ima mnogo krasnih poslopij. Staro mesto je pa neredno sezidano, ima uterjen grad in staro cerkev svetega Justa. V Terstu je dvoje gimnazij, dvoje realk, mornarska šola in več družih učilnic. Ne daleč od Tersta ob morskem bregu je Miramare, prekrasni grad pokojnega nadvojvoda Maksimilijana.

Na Goriškem: Gorica blizo Soče, s 17.000 lj., je prav prijetno mesto, sedež nadškofa; ima realko, gimnazijo, žensko učiteljišče in bogoslovsko šolo za vse Primorsko. Tu je kmetijska šola. V bližnjih Stražicah so tovarne za svilo, bombaž, papir in velikanski mlini. Gradišče ali Gradiška ima ostro ječo za hudodelnike. Oglej (Aquileja), sedaj mala vas, tu se dobivajo razvaline starega velikega mesta. V Teržiču (Monfa'cone) in Gradu je precejšnje ribštvo. Kormin (Cormons), laško mesto s 5000 lj., se peča s svilorejo. V Ajdovščini (terg) je velika prejuica in bojarnica. Tolmin je središče v gornjem delu Goriške.

V Istri: Poglobitno mesto je Pazin (Pisino) blizo 4000 lj., ima nižjo gimnazijo. Koper (Capodistra) 9000 lj. ob morskem bregu, ima gimnazijo in moško učiteljišče za celo Primorje. Tu in v Piranu (9500 lj.) so velike morske soline. Rovinj (12.000 lj.); ima živahno kupčijo. Poreč, sedež škofa in isterskega deželnega zbora. V Pulji (26.000 lj.), na jugu Istre, je največja luka za

avstrijske vojne ladije; tu so starorimski ostanki (velikanski amfiteater). Isterski otoki so Lošinj, Cres in Kerk z mesti enakih imen. Stanovalci se pečajo z ribštvom, mornarstvom in kupčijo. Na Kerku je sedež škofa. —

Dodatek.

Kratek pregled avstrijskih dežel.

Vsa Avstrija (avstrijsko-ogerska monarhija) obsega 6225 □ miriam. ali 11.306 □ milj in 35.600.000 ljudi.

Vsa Avstrija ima dve skupini, ali razpada na dva dela. 1. skupina obsega prave avstrijske krovine ali dežele, zastopane v državnem zboru na Dunaji; 2. pa dežele ogerske kroñe, ali dežele, zastopane v ogerskem državnem zboru v Pešti.

I. Avstrijske kronovine so:

1) Najvojvodina Dolnja Avstrijska (Avstrija pod Anižo) s 198 □ miriam. (360 □ milj) in 1.954.000 lj. Glavno mesto te dežele in ob enem celega cesarstva je Dunaj ali Beč z blizo 1 milijon ljudi.

2) Nadvojvodina Gornja Avstrijska (Avstrija nad Ažijo) s 120 □ miriam. (218 □ milj.) in 732.000 ljudi. Glavno mesto je Linc na Donavi s 31.000 ljudi.

3) Vojvodina Salcburška s 72 □ miriam. (130 □ m.) in s 151.000 lj. Glavno mesto je Salcburg s 20.000 lj.

4) Vojvodina Štajerska (glej spredaj)

5) Vojvodina Koroška (" ")

6) Vojvodina Kranjska (" ")

7) Primorje. (" ")

8) Poknežena grofija Tirolska in Predarelska s 293 □ miriam. (583 □ milj) in s 879.000 lj. Glavno mesto je Inšpruk na Ini s 17.000 lj.

9) Kraljestvo Češko s 520 □ miriam. (944 □ milj) in 5.000.000 lj. Glavno mesto je Praga s 158.000 lj. na Veltavi.

10) Mejna grofija Moravska s 222 □ miriam. (404 □ milj) in 2.000.000 lj. Glavno mesto je Berno s 74.000 lj.

11) Vojvodina Šlezija s 51 □ miriam. (93 □ milj) in s 512.000 lj. Glavno mesto je Opava na Opavi s 17.000 lj.

12) Kraljestvo Gališko s 735 □ miriam. (1426 □ milj) in 5.418.000 lj. Glavno mesto je Levov s 87.000 lj.

13) Vojvodina Bukovinska s 104 □ miriam. (190 □ milj) s 512.000 lj. Glavno mesto so Černovice s 34.000 lj.

14) Kraljestvo Dalmatinsko s 128 □ miriam. (232 □ milj) in 443.000 lj. Glavno mesto je Zader s 7000 lj.

II. Dežele ogerske so:

1) Kraljestvo Ogersko s 2145 □ miriam. (3996 □ milj) in 11.119.000 lj. — Glavni mesti ste Budas (55.000 lj.) in Pešta s (202.000 lj.) na Donavi.

2) Velika kneževina Erdeljska s 549 □ miriam. (998 □ milj) in 2.109.000 lj. Za glavno mesto se jemlje Sibirj (Hermannstadt) s 20.000 lj.

3) Kraljestvo Hervatsko in Slavonija s 230 □ miriam. (423 □ milj) in 1.190.000 lj. Glavno mesto je Zagreb ob Savi s 21.000 lj.

4) Vojaška krajina ima 298 □ miriam. (537 □ milj) in 1.000.000 ljudi.

372. 89 (= 863) "1876"